

L'ORIGEN DE LES LÍRIQUES POPULARS ÀRAB I ROMÀNICA¹

Des del segle XVIII, Muratori, Joan Andrés, G. Barbieri, Esteve Arteaga i molts d'altres erudits han discutit, amb major o menor aportació de dades, la possible influència de la lírica àrab en el naixement de la romànica. Fou, però, Hammer-Purgstall² el primer que pogué aportar algunes proves discutibles, però proves a la fi, sobre les possibles relacions inicials entre ambdues poèsies. I mentre alguns arabistes, com Dozy, jutjaven prematur de discórrer sobre aquest tema, d'altres, com Schack i Hartmann, donaven a conèixer llurs idees, les quals fonamentaven en els escassos elements de judici que existien al segle XIX. D'aquesta manera, Hartmann sotmeté els textos poètics àrabs de tipus popular a una exegesi que, entre altres coses, havia de provar que els versos eren escrits en mètrica quantitativa, igual que les composicions clàssiques.

El 1912 Menéndez Pelayo, en els seus *Estudios de crítica literaria*,³ referint-se al poeta hebreu Yehudà ha-Leví (m. c. 1161) alludia a uns versos d'aquest en romanç que no pervingué a desxifrar.⁴ Anys després, el meu mestre Millàs feia un pas notable en la interpretació de tres *ħarġas* en *muwaššahas* hebraïques.⁵

Però el problema polèmic, en el sentit que avui l'entendem, fou suscitat per Ribera, el qual en diferents treballs,⁶ publicats a partir de 1915, assentà la tesi que en al-Andalus existia una «lírica romànica, de la qual es deriva

1. Text, posat al dia, d'una comunicació presentada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Com hom podrà veure, no he pretès ni per un moment de fer una anàlisi exhaustiva del tema ni de la bibliografia. Per a aquestes qüestions és imprescindible la consulta de la col·lecció íntegra de la revista «Al-Andalus» i les diverses monografies que, en forma de llibres, han aparegut els últims anys, especialment EMILIO GARCÍA GÓMEZ, *Las jarchas romances de la serie árabe* (Madrid 1965).

2. Cf. «Journal Asiatique», 1839, II, 153-171, i 1849, II.

3. Segona sèrie (Madrid 1912), pàgs. 393-395.

4. Cf. J. M. MILLÀS, *Yehudà ha-Leví como poeta y apologista* (Madrid-Barcelona 1947), 62.

5. *Sobre los más antiguos versos en lengua castellana*, «Sefarad» (1946), 363-371.

6. Alludí al tema, per primera vegada, en el discurs d'entrada a la Reial Acadèmia Espanyola. La seva teoria pot veure's desenvolupada en *Épica andaluza romanceada*, en *Disertaciones y Opúsculos*, I (Madrid 1928), 93-150.

el sistema líric popular dels àrabs andalusos, la *muwaššaha*. Basant-se en un text bastant difícil d'entendre aleshores,⁷ de Ibn Bassām (m. 542/1147),⁸ en el qual alludia al tema, intentà de demostrar que les estrofes dites *muwaššaha* i *zağal* eren andaluses, havien estat inventades per Muqaddam de Cabra⁹ (m. 912), tot al més tard a principi del segle x, i des d'al-Andalus havien irradiat cap a Occident i, especialment, influït damunt la lírica provençal. Aquesta teoria fou portada fins a les últimes conseqüències pels seus deixebles i amics, Millàs¹⁰ Nykl,¹¹ García Gómez,¹² etc. Més tard l'havia d'acceptar, amb escasses atenuacions, el mateix Menéndez Fidal.

Cal reconèixer que, en aquest estat dels nostres coneixements sobre el tema, hom no coneixia, de fet, cap poema antic que abonés directament les conjectures de Ribera, i que aquest, per tal de provar les seves afirmacions, hagué de recórrer a pures citacions literàries i a l'anàlisi dels *zèjels* tardans del cordovès Ibn Quzmān (m. 555/1160).¹⁴

La situació estacionària d'aquests estudis fou trencada ràpidament a partir del 1948, data de l'aparició del treball de S. M. Stern, titulat *Les vers finals en espanyol dans les muwaššahs hispano-hebraïques*,¹⁵ seguit, poc temps després, per l'edició de les preceptives literàries consagrades pels orientals Ibn Sanā' al-Mulk (m. 608/1211)¹⁶ i al-Hillī (m. 749/1349)¹⁷ a

7. E. GARCÍA GÓMEZ (*Al-An*, 17 (1952), 58) l'ha traduït novament a la llum de les últimes troballes. Segons aquestes, la *muwaššaha* és constituïda per hemistiquis poètics, però la majoria, en formes mètriques descurades i poc corrents. La manera de procedir de 'Ubāda b. Mā' al-Samā' consistia a prendre una expressió en llengua vulgar o romanç. (Observeu que parla d'expressió, però no de vers o hemistiqui romanç), la qual anomenava «*markaz*» i damunt d'ella construïa la *muwaššaha*.

8. *Dajira* (ed. del Caire, 1361/1942 vol. I, 1 p. 1) biografia de 'Ubāda b. Mā' al-Samā'.

9. Sobre la identitat d'aquest personatge cf. [E. GARCÍA GÓMEZ]: *Sobre el nombre y la patria del autor de la muwaššaha*, *Al-An*, 2 (1934), 215-222, y 'Abd al-'Azīz al-Ahwānī, *Al-An*, 13 (1948), 28-33.

10. *Influència de la poesia popular hispano-musulmana en la poesia italiana*, *RABM*, 41 (1912), 550-564, i 42 (1921), 37-59.

11. *La poesia a ambos lados del Pirineo hacia el año 1100*, *Al-An*, 1 (1933), 357-408; *Hispano-arabic poetry and its relations with the old Provençal Troubadours* (Baltimore 1946).

12. Vegeu les referències que en fem en aquestes pàgines i els índexs d'*Al-An*.

13. *Poesía árabe y poesía europea*, *BHi*, 40 (1938), 337-423, reimprès en el volum 190 de la «Colección Austral».

14. Cf. S. M. STERN, *Studies on Ibn Quzman*, *Al-An*, 16 (1951), 379-425. El *divan petit* d'aquest autor fou publicat (transcrit amb caràcters llatins) per A. R. NYKL (Madrid 1933).

15. Cf. *Al-An*, 13 (1948) 300-346.

16. *Dār-al-īrāz*, Edició de Ğ. RIKĀBĪ (Damasc 1949). Aquesta preceptiva ha estat estudiada detingudament per E. GARCÍA GÓMEZ, el qual n'ha traduït la primera part al castellà; cf. *Al-An*, 27 (1962), 21-104.

17. *Al-'atīl al-ḥālī wa-l-murajjaš al-gālī* (edició de W. HÖNERBACH, Wiesbaden 1956).

l'anàlisi de la *muwaššaha* i del *zağal*, respectivament, els quals permeteren d'establir, amb una gran seguretat, en què consistien aquelles formes poètiques; contribuïren a aclarir la definició de determinats termes tècnics i plantejaren una sèrie de nous problemes.

Segons el que avui sabem, la *muwaššaha* consisteix en un poema escrit en àrab clàssic (la qual cosa la diferencia *in radice* del *zağal* escrit en àrab vulgar) compost per un nombre d'estrofes que oscilla entre cinc i set. En l'estrofa s'han de distingir dues parts: la que constitueixen els versos amb rimes independents i particulars en cada cas, o sigui els *gusn* i la formada pels versos amb rimes comunes a tot el poema, que s'anomenen *qufl*. A l'última estrofa el *gusn* rep el nom de *tamhīd*, que E. García Gómez tradueix per *paraules de transició*, i el *qufl* (també dit *simt*, segons Stern) constitueix la *ħarġa* (o sigui el *markaz* de Ibn Bassām). Si abans de les estrofes hi ha un *qufl* sol, rep el nom de *maṭla^c* (preludi; terme comú a la mètrica clàssica) i, si no hi és, de la *muwaššaha* se'n diu *aġra^c* (calba), que pot traduir-se per acèfala.¹⁸ Tipogràficament s'indiquen en lletra rodona els *gusn*, en cursiva el *qufl* i les *ħarġas* en versaletes. Vegeu, com a exemple de *muwaššaha* la de Ibn Baqī (m. 1145), amb preludi i cinc estrofes.¹⁹

«Mā laday
šabrun mu'īnu
gayru nahībī.
Fa-salū
kayfa štibarī
badra l-šuyūbi.

ṭawba l-šuhūbi
yaʿmulu
'alā l-ħrārī,
min gayri ħūbi.

2

1
Kayfa lā
yagdū libāsī
ṭawbu l-saqām,
wa-ṭalā
zabyu l-kināsī
sirra l-garām?
Mā 'alā
miṭlī min ba'sī
an yustaham:
Gayru gay
ħubbun yazīnu

'Addilū!
Badrūn munīru
jillī. Wa-hal
yuḡhalu
li-l-badri nūru,
idā kamāl?
Fa-'dilū
fi-hi, aw ŷūrū!
Mayzi 'adall
Law ilay
anrum yakūnu,
kāna lladī bi
yunqalu

18. En aquestes definicions seguim gairebé literalment E. García Gómez (cf. *Al-An*, 17 (1952), 70-71).

19. Exemple pres d'*Al-An*, 19 (1954), 49-52.

li-man yumārī
'alā ḥabībī.

3

Yā ḍanīn!
Kam ḍā udārī
fi-ka l-siyāq,
wa-tadīn
bi-na'yi l-dārī,
lā bi-l-talāq?

Fa-l-yakun
bar'u l-uwārī
min-ka l-'ināq,
id ḥulay
rašfun yalīnu
ḥarra l-waḥībi :
salsalu,
man li-l-'uqārī
min-hu bi-ḥībi?

4

Bi-l-munā
yanhā baqā'i
badru l-liwā.
Mā danā;
bal bi-l-tanā'i

qalbi kawā.

Fa-anā
rabbu l-liwā'i
fi ḍā l-hawā
fi ruṣay
yatnī-hi līnu
miṭla l-qaḍībi
yarsalu —
tanā l-izārī —
'alā kaḥībi.

5

Bi-l-kaḥīb
wa-l-ḡuṣni l-ladnī,
qul, yā malūl :
Hal yunīb
ḡamīla ḡannī
annī aqūl,
wa-l-raḡīb
yagāru minnī,
wa-lā yazūl? :

ADAMAY
FILIOLO ALIENO.
ED ÉL A MIBI.
KÉREDLO
DE MÍ VETARE
SU *AL-RAQIBI*.»

(Dono el text àrab transcrit en alfabet llatí, de primer, perquè els romanistes es puguin fixar en l'estructura del poema, i segonament per la impossibilitat d'imprimir totes les vocals i tots els signes àrabs.)

El *zağal* pròpiament dit²⁰ presenta una estructura similar a la de la *muwaššaha*, però els *qufl* només reproduïen la meitat de les rimes del prelude; a més, no existeix limitació quant al nombre d'estrofes, i el paper de la *ḥarğā* ha estat absorbit pel prelude; a diferència de la *muwaššaha*, en la qual hi ha un element romànic amb entitat pròpia, en el *zağal* l'element romànic és representat generalment per paraules soltes, barrejades

20. Prescindim intencionadament del *zējel muwaššahé* i de la *qašida zağaliyya*, les definicions de les quals podeu veure en l'article d'E. GARCÍA GÓMEZ, publicat en *Al-An*, 26 (1961), 253-321.

amb les àrabs. Un bon exemple d'això últim és l'escollit per R. Menéndez Pidal,²¹ en el qual subratllem en cursives les paraules romàniques.

Yā mutarnani Šalbāto
tu 'n ḥazīn tu 'n bēnāto
tarā al-yawma waššāto
lam taḍuq fih geyr luqeyma.

Com a model d'estructura de *zağal* bastarà de reproduir les dues primeres estrofes d'un de Ibn Rasid:²²

«Kullu man ya 'ib ḥubbī / qūl lī ēš yafidū Da hum lays yalūm naridū...
Kullu man ya'ib ḥubbī / lays nastami' lū
Wā-nudārī man nahwā / wa-nanjaḍī' lū
'l'rfyh yaŷ 'alnī / turāb li-na'lū
Bud² li-l-gulām Maymūn / najḍa' li-sidū

In ta'ibhū fi 'aynī / lays lak fi šaddī
Hū ṭala' lī bi-l-qur'a / lanā wa-sa'dī
Samŷ hū taz'am atta / maliḥ hū 'indī
Al-qamar hū fi 'aynī / wa-l-nās 'abidū»

Hom pot veure com les rimes reproduïxen el mateix esquema que el del *zağal* de l'Arxiprest d'Hita:

«Sennores, dat al escolar
Que vos vien demandar».

La teoria de Ribera afirmava la influència d'aquesta poesia arabo-andalusa en la forma i en el fons de les literatures occidentals. El transcurs dels anys ha vingut a invalidar les unes i a confirmar les altres de les seves idees. Enfront de l'origen àrab de les formes occidentals s'oposà el llatí²³ i àdhuc l'hebreu. Aquest últim, defensat per Millàs,²⁴ podia ésser considerat com un estudi dels precedents de la poesia popular en tot l'àmbit de l'antic imperi romà, puix que procura d'enllaçar l'antiga tradició estròfica d'arrel bíblica²⁵ desenvolupada per la sinagoga en els *piyulim*,²⁶ amb les

21. «Colección Austral», núm. 190 (ed. 1941), pàg. 25. Es tracta d'un fragment del *zağal* núm. 10 de l'edició de Nykl.

22. Cf. *Al-An*, 16 (1951), 413-415.

23. *Die Theorie Riberas über Zusammenhänge zwischen frühromanischen Strophenformen und andalusisch-arabischen Lyrik des Mittelalters*, VKR 3 (1930), 258-278.

24. Cf. *La poesía sagrada hebraicoespañola* (Madrid 1940), 31-33 i 56-70.

25. L'existència d'un possible estrofisme bíblic ha estat discutidíssima. Podem consultar el treball de D. GONZALO MARSO, «Sefarad» 5 (1945), 3-47, i allò que he escrit, incidentalment, en el próleg de la meua introducció de *El Corán* (ed. Planeta, Barcelona 1963) pàg. LXXXIX.

26. Oracions litúrgiques.

produccions del mateix tipus sorgides en la baixa llatinitat, en el món àrab i en el mateix domini cristià-romànic. Aquesta teoria tendia, doncs, a explicar més el perquè de l'existència d'esquemes rítmics semblants en la baixa llatinitat i en el món àrab dels segles VII-X, que no a discutir les tesis de Ribera, les quals, en els seus grans trets, admet. Però mai no va semblar convincent a E. García Gómez, ni tan solament quan la troballa de les *ḥarġas* només es realitzava en les *muwaššahas* hebraïques.²⁷

Prescindint de l'anàlisi del que passa en dominis estranys a l'àrab i profunditzant exclusivament en aquest, podem trobar-hi precedents de la *muwaššaha* anteriors i més documentats que els hispànics suposats per Ribera. En la poesia àrab clàssica existeix un artífici conegut amb el nom de *tasmīf* que permet de rompre la monotonia de la llarga corrua (100-130) de versos monorims que constitueixen la *qašīda*, mitjançant la introducció de rimes particulars. Si hom els empra, la *qašīda* passa a denominar-se *mu-sammaṭa*, *simṭiyya* o *samīṭa*. La varietat de rimes pot ésser obtinguda mitjançant la introducció, en cada vers, de rimes internes, segons l'esquema següent :

_____ a _____ a _____ a _____ a
 _____ b _____ b _____ b _____ a
 _____ c _____ c _____ c _____ a

o bé adoptant la disposició

_____ b _____ b
 _____ b _____ b
 _____ a
 _____ c _____ c
 _____ c _____ c
 _____ a

En aquest últim cas, la *qašīda* transformada en un conjunt d'estrofes, rep un nom al·lusiú al nombre de versos de què consta cada grup. En el nostre cas l'esquema *bbbba*, *cecca*, rep el nom de *muḥammasa* (de *ḥamsa*, cinc); el procediment, *taḥmīs*; el poeta, *muḥammis*. És evident que la rima *a*, comuna a tots els grups, pot assimilar-se al *markaz* o tornada de la *muwaššaha*.²⁸ Aquest artífici, molt útil per a la inserció de glosses,²⁹ sembla haver estat ja utilitzat per Imru-l-Qays (s. VI), però solament coneixem amb seguretat versos que l'utilitzin des de principis del segle IX,

27. *Laš jarýas moẓārabes y los judíos de al-Andalus*, BRAE, 37, núm. 152 (1957); 66 pàgs. en l'extret. Contestació de J. M. Millàs en «Sefarad», 18, n. 1 (1958), 114-121.

28. Cf. *Al-An*, 6 (1941), 401-407.

29. La utilització d'un tal esquema per a la introducció de glosses es dona en la literatura àrab als voltants del segle XIII, i en la castellana en el xv.

en el qual Abū Nuwās (m. c. 198/813) compon la *qaṣīda musammaṭa* que comença

«Sulāfu dannī»

i consta de catorze estrofes³⁰ bbba, ccca, ..., amb un primer vers aaaa que observa les regles de la *qaṣīda* clàssica en rimar, en el primer vers, ambdós hemistiquis entre ells. En aquest poema les estrofes 9 i 10 recorden el *tamhīd*, puix que contenen, àdhuc, el verb que introdueix el *markaz* en estil directe (tal com ho exigeix una de les regles d'Ibn Sanā' al-Mulk). Les estrofes 11-14 constitueixen una espècie de *ḥarġa*, en àrab clàssic, certament massa llarga i no coincident, com en les veritables *muwašṣaḥas*, amb els versos de rima comuna. Però, en canvi — cosa rara —, en els versos d'Abū Nuwās, en gran part homosexuals, aquesta pseudo-*ḥarġa* és posada en llavis d'una noia.³¹

Si tornem a la definició d'Ibn Bassām (cf. nota 7), veurem que en el *markaz* s'ha de posar una expressió en llengua vulgar o romanç (*al-laḏẓ al-ʿāmmiyy wa -l-ʿaġamiyy*), i que el restant ha d'ésser compost d'hemistiquis (*aṣṭār al-aṣ'ār*). Per tant, més que assenyalar l'existència de versos romànics en la *ḥarġa*, Ibn Bassām apunta a una hibridació lèxica. Això explica les reserves que Hilāl Nāġī³² ha posat a les idees d'E. García Gómez presentant un sol cas admissible, als efectes de la discussió que ací ens interessa, d'hibridació arabo-persa, i que es troba, igualment, en Abū Nuwās. Els altres exemples que posa Nāġī *no són acceptables per tardans*. (Els poetes perses Ḥāfīz, Sa'di o Galāl al Dīn Rumī visqueren al segle XIII.) Talment com el gènere, sovint cultivat en l'islam, de les *mulammasāt* o poesies bilingües (vegeu per al cas la quarta part del divant de Sa'di) que perdura fins avui. (Existeixen versos híbrids arabo-anglesos.)

Com hom pot veure, les citacions literàries no han aclarit prou el lloc d'origen de la *muwašṣaḥa*, però el fet que totes elles coincideixin a donar-li un origen andalusí i que els seus més nombrosos i antics cultivadors fossin andalusos són indici més que suficient per a continuar creient, com volia Ribera, que la hibridació d'una poesia romanç preexistent amb una altra d'àrab, importada en forma de *qaṣīda* o de *premuwašṣaḥa* — això avui no interessa gaire —, tingué lloc a al-Andalus. El *zaġal*, estrofa més tardana, té, en canvi, contra el que creia Ribera, un menor interès per a aquesta qüestió.³³

30. Vegeu la seva edició (en transcripció llatina) i estudi per E. GARCÍA GÓMEZ en *Al-An*, 21 (1956), 406-414.

31. Sobre aquest punt vegeu les observacions de W. HÖNERBACH en *Oriente ed Occidente nel Medio Evo* («12 Convegno Volta», Accademia Nazionale dei Lincei, Roma 1957), pàgs. 352-353.

32. Cf. «Al-Adīb» (Beirut) 4, núm. 2 (1963), 54-55.

33. Sobre l'origen d'aquesta forma, E. GARCÍA GÓMEZ («Études d'Orientalisme...

La mètrica emprada en aquestes composicions és discutida en els nostres dies. La teoria més corrent, sostinguda inicialment per Hartmann i després per Ritter i Hönerbach, sosté que és quantitativa. E. García Gómez,³⁴ fonamentant les intuïcions de Schack, opina que és sillàbica i observa la llei de Mussafia; veu una confirmació d'aquestes idees en el fet que no es coneguin *muwaššahas* en els metres clàssics *kāmil* o *wāfir*, puix que aquests permeten la ruptura de l'isosillabisme en substituir dues breus per una llarga: «clàssiques o no, les *muwaššahas* són sempre isosillàbiques».³⁵

Això no obstant, els partidaris de la mètrica quantitativa i especialment Hönerbach, sostenen que si existeix pas de quantitativa a sillàbica, aquest es dona ja en el mateix món arabòfon, sobretot si es tracta de composicions de tipus popular — Stumme assenyala, fa anys, que es donava a l'Àfrica Menor — i apunten a més que moltes d'aquestes composicions poden escandir-se alhora quantitativament i sillàbicament.³⁶ Doncs bé: aquesta evolució no degué ésser de cap manera característica del món islàmic occidental, com hom pot veure mesurant a l'atzar altres estrofes diferents de la *muwaššaha* i el *zağal*, conservades per al-Hillī en el seu *Kitāb al-'āṭil*,³⁷ tal com són, per exemple, el *dū bayt* i la *mawāliyya*.³⁸

Un altre dels punts sostinguts per Ribera era el de la influència temàtica d'aquesta poesia arabo-andalusa en l'occidental. En la ment de tots hi ha els paral·lels establerts entre certs elements críctic-literaris, que figuren en el *Tawq al-hamāma* del cordovès Ibn Ḥazm i els de determinats trobadors provençals. Recentment, per l'abril de 1964, S. M. Stern, tornant sobre el tema, ha escrit:³⁹ «As for the contents of Troubadours poetry, it is manifestly absurd to pretend that the poets of Southern France could have direct access to Arabic poetry⁴⁰ or Arabic thought, so that the essen-

à la mémoire de Lévi-Provençal», 2 (1962), 517-523) ha donat a conèixer un text de al-Tifāšī (m. 651/1253), on hom l'atribueix a Avempace (m. c. 1037). Això no obstant, hom pot preguntar si aquest ideà la forma estròfica i l'acompanyament musical, o solament aquest últim.

34. Cf. *Al-An*, 27 (1962), 1-20.

35. Cf. la viva discussió que E. GARCÍA GÓMEZ fa en els *Textos y problemas de la casida zejelesca* (*Al-An*, 26 (1961), 253-321) de les mesures quantitatives de Ritter-Hönerbach, publicades en *Neue Materialien zum Za'al, II Mudgalis*, «Oriens» 5 (1952), 276-286.

36. Cf. «Convegno Volta», pp. 352-354. Algunes de les seves idees més recents les dec a una conversa que sostinguérem el març de 1964.

37. Cf. text àrab pàgs. 173, 132, etc.

38. *Dū bayt*: Estrofa presa del persa; d'ella derivarà més tard el *rubā'ī* o quarteta. *Mawāliyya*, estrofa utilitzada pels esclaus pagesos dels voltants de Wasīṭ abans del segle IX, per a llurs «tonadillas» de salutació a l'amo. El *kān wa-kān* i la *qūma* tenen un menor interès per al tema.

39. Text del resum de la seva conferència per a la XII Settimana di Studi de Spoleto.

40. Suposo que alludeix a la traducció feta per E. LÉVI-PROVENÇAL («Arabica» 1

tial features of their poetry cannot be derived from Arabic sources ... Whereas it seems unlikely that Arabic poetry exercised any influence on that of Western Europe it is most probable that narrative elements travelled from the Islamic world to the West already in our period.»

Cal reconèixer que el problema replantejat per S. M. Stern és molt difícil de resoldre. Fins ara hom ha procedit mitjançant comparacions entre dues líriques en ple desenvolupament, o bé mitjançant l'aportació de textos literaris com l'*Indiculus luminosis* d'Alvar de Còrdova sobre l'arabització dels cristians cordovesos, o d'Ibn Ḥayyān sobre la presa de Barbastre, o d'Ibn Darrāğ sobre les festes celebrades a Saragossa amb motiu de les noces de Berenguer Ramon amb Sança de Castella (1018),⁴¹ que, si bé permeten de veure que l'«absurd» de Stern és exagerat, en canvi ni *precisen* quines foren, en realitat, les relacions literàries entre l'un costat i l'altre dels Pirineus. Doncs bé: en qualsevol cas, si s'admetia l'autonomia originària de la mètrica i el contingut de les poesies provençals, sempre quedaria en peu un problema: el de saber per què els primers textos que se'ns conserven són posteriors als de les *ḥarğas*, quan al sud de França la influència política islàmica mai no pogué coartar ni influir d'una manera restrictiva sobre la lírica autòctona; i si admetíem que les *ḥarğas* i aquesta eventual poesia provençal tenien un origen coetani, hauríem de reconèixer que eren d'origen comú. Problema similar, bé que lleugerament diferent, es plantejaria en el domini sicilià: si les poesies que avui només es conserven representades per les *ḥarğas* eren comunes al domini romànic, ¿per què no conservem o no tenim citacions literàries de *ḥarğas* sicilianes, on també hi hagué convivència arabo-romànica?

Hom pot veure que la problemàtica entorn d'aquests gèneres queda lluny d'haver estat esgotada, i que les tesis de Ribera han perdut en superfície allò que han guanyat en profunditat. I si avui sembla entreveure's la solució del problema mètric,⁴² en canvi es mantenen vius el de la possible preexistència de la *ḥarğā* romànica, que molts orientals i occidentals neguen, i el de la possible influència conceptual de la poesia àrab sobre l'europea.

JOAN VERNET

Universitat de Barcelona.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.

(1954), 208-211) d'uns suposats versos àrabs de Guilhem de Peitieu (m. 1126). Cf. «Convegno Volta», pàg. 343.

41. El divan d'aquest autor, descobert i editat recentment (Damasc 1381/1961), constitueix un altre argument en pro dels contactes directes islam-cristiandat al segle X a través d'Al-Andalus. En podem veure una anàlisi per M. ALI MAKKÍ a *BRABLB*, 1964.

42. L'afirmació de Stern «the strophic form aaab used by some Trobadours is not identical with that of the Arabic zajal», només pot ésser acceptada amb reserves.